

RĂSPUNS

LA CHESTIONARUL, ISTORICO-ARHEOLOGIC, AL MUZEULUI BĂNĂȚEAN *)

I. COMUNA SATCHINEZ (JUD. TIMIȘ-TORONTAL).

1. Documente cari să privească chiar înființarea comunei noastre nu am găsit, dar am găsit documente cari privesc trecutul acestei comune și anume :

a) Circulariile vechi aflătoare la Biserica ort. rom.; însemnări prin cărțile vechi; extrase de cărți funduare și conscripții mai vechi aflătoare la com. politică; 1 Registru de vizitații canonice și alte documente aflătoare la parohia R. cath.

b) N'am cunoștință ca aceste să se fie publicat vreodată undeva.

2. Este o legendă moștenită din generații că comuna noastră este fondată de Paul Chinezul, de unde și-ar trage origina și numele comunei. Există în apropierea comunei în direcția Sud-vestică o ridicătură de pământ sau movilă în estensiune de cca. 10 jughere cadastrale pământ. Această ridicătură de pământ este făcută cu siguranță artificial cu munca brațului omenesc, după un plan oarecare în formă eliptică. Se văd și astăzi bine urmele zidurilor de apărare și a șanțurilor. La prima cercetare îți oferă garanța convingerii că a găzduit cândva o cetățuie, turn de observație sau altceva de acest fel.

Conștiința generală susține că dela zidurile acestei cetățui spre est și până la actualele hotare a comunei a fost cândva situată comuna „Cnezului” „Cnez” sau „Chinezului” cum s'a numit în vechime comuna.

Tradiția susține că numai după o năvălire a turcilor cu care ocazie a fost distrusă și cetățuia — s'a mutat comuna mai spre nord-est la actuala ei situație dar și atunci comuna s'a estins numai în partea așa numită „vale” (având o situație orizontală mai inferioară) iar partea de azi numită „deal” s'a clădit mult mai târziu, după ce pericolul năvălirii turcilor a dispărut cu totul.

Tradiția aceasta despre istoricul comunei câștigă mult în verosimilitatea sa, dacă ținem seamă despre felul și locul ales pentru clădirea comunelor acelora, special din Banat — cari în vremea dominațiunii turcești cădeau în direcția și apropierea șoselelor întrebuițate de turci între Constantinopol și Buda, (Mănăstur, Jadani, Murani etc.) cari toate au fost clădite în văi și afundături închise chiar din 3 părți pentru a nu fi observate și prădate de expedițiile turcești. Cu privire la proveniența movilei din apropierea satului în conștiința sătenilor există 3 presupuneri.

a) A fost cetatea lui Paul Chinezul și undeva în această cetate și-ar fi săpat el tezaurul lui. Dr. Barovsky în opul său, „Temesvármegye monografiája” amintește mai mulți proprietari (nobili cari au primit această proprietate ca donație regală) cu aceste comune și ținutul aparținător, care timp îndelungat provin dintr'o familie cu numele Kenéz.

*) Vezi : „Analele Banatului” An. I. (1928) Nr. 1.

b) Pe această ridicătură să fi fost Biserica despre care se susține că au bombardat-o turcii într-o zi de mare praznic când era tixită de credicioși. Cunoscut fiind sistemul de clădire a cetăților, cetățelilor ba chiar și a castelelor nemțești dela finea evului mediu este mai mult ca sigur că această ridicătură de pământ orice ar fi fost clădită pe ea, a găzduit de fapt și o biserică sau cel puțin capelă care avându-se în vedere religiuinea după toate probabilitățile „de legea răsăriteană” (Ort.) a familiei proprietare cu numele original „Chinezul” și cea dominantă a ținutului — trebuie că a fost și ea o biserică de legea răsăriteană cercetată de românii (mult mai verosimil „țărani legați de glie” decât „iobagi”) din satele și cătunele apropiate.

c) A treia presupunere este că pe această ridicătură de pământ să fi fost clădit cândva în cadrul unei mici cetăți un turn de observație al turcilor. Aici culegătorul acestor date își exprimă părerea sa individuală împărtășită și de alți intelectuali cu care a consultat chestiunea că și în cazul dacă pe această ridicătură de pământ nu s'a făcut cândva vre-un turn de observație turcesc, totuși ridicătura de pământ nu s'a făcut pentru a servi ca loc mai înălțat pentru un turn de observație ci turnul de observație s'a clădit pe și din ruinele cetății distrusă de turci, tocmai pentru că corespundea perfect de bine situației ce reclamă un turn de observație, iar proveniența ridicăturii de pământ și a cetății găzduite pe el este bineșor mai veche decât timpul când turcii instăpâniți pe acest ținut, au început să clădească turnuri de observație.

De către Vinga spre sud-Est, Est, se trage o vale până către comuna Biled. Această vale locuitorii ținutului o numesc „valul lui Traian” dar n'am putut găsi nimic cu privire la proveniența acestei numiri.

3. Cu privire la întrebarea pusă în acest punct am dat în multe răspuns în cele relate în punctul anterior (1—2). Alte întâmplări mai importante din istoricul comunei s'ar putea aminti încă următoarele: Măsurarea și parcelarea pământului erarial și distribuirea lui către țărani. Data fixă a acestui eveniment nu o pot preciza (probabil secolul XVII lea), dar se poate găsi ușor pentru că această parcelare s'a făcut pe un teritoriu întins din Banat. Pe acest fapt istoric cunoscut, că locuitorii acestor ținuturi au fost improprietăriți cu loturi de pământ *erarial* și nu din proprietățile nobile (nemesi birtok) imi bazez ipoteza, că țărani români din comuna Sat-chinez n'au fost iobagi și deși am scrutat în această direcție nu am găsit nici urmă în conștiința generației de azi, ca ascendenții lor să fi fost cândva iobagi (robi).

Alt eveniment: Năvălirile turcești, bombardarea bisericii și distrugerea cetății de către turci (amintit la p. I. 2 și B.) despărțirea bisericii Româno-sârbe din localitate la anul 1888 înainte de aducerea legii referitoare care a fixat normele generale cu privire la desbinarea bisericilor.

În memoria generației de azi nu există urme despre vre-o catastrofă elementară de exemplu: foc, inundări de ape etc. Se știe însă că sub dominațiunea turcescă s'a rărit îngrozitor densitatea populației locale, astfel încât — dacă este bazat pe date precise, — Kamarai jegyzék din anul 1717 prezintă un tablou cu totul trist al situației comunei din acel an pentru că amintește comuna Kenéz, numai cu 10 case. Aceasta însă nici la un caz nu înseamnă că populația comunei „Chinezului” comună atât de veche și puternică, s'ar fi redus la un număr de suflete ce ar fi încăput numai în 10 case, ci se poate explica prin faptul că în urma distrugerii cetății și a bisericii populația lipsită de elementele de coeziune ce-i ținea legați într'un grup mai mare, — infriçoșată de năvălirile turcești, — maltrată de garnizoana turcescă a cetății s'a refugiat îndepărtându-se bineșor de zidurile cetății devenită pentru ei izvor de suferințe, și plasându-se pe întinsele hotare, în mare parte pe loturile unde au fost improprietăriți au format sistemul de cătunele. Numai cu această ipoteză se poate explica origina numelui de Sat-chinez, care este mai multe sate și cătune din apropiere aveau un *Chinez*. În situația locală Chinezul stătea în actuala comună și pentru aceasta s'a numit satul cu chinezul sau satul chinezului.

Culegătorul acestor date vede explicarea acestei tradiții în următoarele: populația împrăștiată și resfirată după cum s'a zis mai sus — în cătunele mai depărtate și apropiate, trebuie că a avut oarecare organizație ad-tivă, iar reprezentantul acestei organizații ad-tive probabil n'a avut sediul pe teritoriul vechei comune, adică a obârșiei cătunelor, va fi fost acesta un organ ad-tiv al stăpânirii de atunci, sau un fel de judec al țărănilor, va putea preciza cei chemați cunosători ai istoricului organi-

zației active din cele vremuri, este însă mult mai verosimil că numirea lui populară, a fost Cnez sau Chinez și în urmare locul lui de ședință înconjurat chiar numai de 10 case, s'a numit satul chinezului (astăzi Sat-chinez) având el însă putere dispozitivă ad-tivă sau juridică asupra satelor și cătunelor apropiate.

Până în secolul XVIII-lea elementul autohton al acestui ținut și deci și al acestei comune a fost cel neoaș românesc și numai după rărirea populației și încetarea pericolului turcesc se pomenește devenirea și așezarea sârbilor în aceste ținuturi; relatările lui Dr. Borovsky, din opul citat prin cari pentru un period oareșicare, se prezintă acest ținut locuit de un număr însemnat de sârbi colonizați aici, — le consider ca eronate și tendențios false, cari nu au la bază nici o conscripție sau document istoric controlabil și se bazează numai pe agresiunea șovinistă, dominantă în timpul, când ministerul unguresc a dat ordin pentru facerea monografiilor județelor și care spirit șovinist ar fi înlocuit pe români cu orice element etnografic pe acele timpuri sârb, țigan sau niger, numai român să nu fie.

Față de aceste denaturări și fașificări sistematice și tendențioase, culegătorul acestor date cutează să susțină teza că elementul românesc nu numai că nu a fost copleșit și nici chiar simțitor impetritat, ci a fost chiar inviorat și improspătat cu sânge oltean, pentrucă comuna Satchinez cade tocmai în raza raid-ului de refugiere a pandurilor lui Tudor Vladimirescu, și cine va căută și simți enormă diferență între numele de familie sârbizate de păcătoasa ierarhie cu tendințe de desnaționalizare, a sârbilor și între numele neoaș românești ca: Văcărescu, Mocan, Muntean, Crăciunescu etc. existente și azi în comuna noastră, va trebui să se alătore ipotezei mele,

4. Kamarai jegyzék 1717 (vezi opul citat Dr. Borovsky și exemplarele de Helység névtár, locale, din anii 1907, 1910, și 1920.

5. Comuna în prezent are 2773 locuitori.

a) Pe naționalități :

Români	1509
Șvabi	1020
Sârbi	188
Unguri	31
Evrei	3
Ruși	10
Ruteni	4
Bulgari	8
	2.773

b) Pe confesiuni :

Ortodoxi	1.700
Gr. cat.	3
R. cat.	1.053
Ptot.	9
Mozaici	3
Alte relig.	5
	2.773

c) O familie aconfesionali și 2 familii bapțiști; acești din urmă însă nu au făcut cu toți formele trecerii.

d) Populația comunei în ultimii 25 ani a decrescut cu cca. 12%.

II. BISERICA.

6. În comuna noastră 3 confesiuni au biserici :

1. Bis. ort. rom., 2. Bis. r. cat. 3. Bis. gr. ort. sârbă.

În cele următoare voi răspunde numai la întrebarea ce privește biserica mea, ort. rom., pentrucă sunt informat, că și conducătorii celorlalte Biserici au primit asemenea chestionare spre îndeplinire și pentrucă notariatul comunal a trimis la acest chestionar un răspuns general sârguincios cules și conștiincios redactat.

7. Timpul zidirii bisericilor : 1. Ort, rom. 1804.
2. Rom. cat. 1823.
3. Gr. ort. sârb. 1889.

8. a) Primul preot a fost Ioan Atanasievici, găsit la începutul celei mai vechi matricole aflătoare în sf. noastră biserică care în scurtă vreme dispăre.

b) I-au fost contemporani, Iosif Crăciunescu alias Crăciunovici † cca 1796 și Ioan Adamovici apărut prima oară la anul 1780 și mort cca 1790, acestora le-a urmat preoții următori : Ioan Popovici, Dimitrie Ioanovici, Ioan Nedelcovici. David Stefanovici și apoi urmează 2 familii de preoți urmași lui Iosif Crăciunovici, de aici încolo cu numele românesc de Crăciunescu și o altă familie de preoți numită la început Nicolinu, mai apoi Nicolici ! Reprezentanții acestor 2 familii au dat apoi până în cele mai recente timpuri pe cei 2 parohi simultani ai parohiei ort. române din Satchinez.

c) Parohii din familia Crăciunescu au avut tot timpul un pronunțat sentiment național românesc, și se observă bine în cursul deceniilor din toată activitatea lor conștientă depusă pentru trezirea, conservarea și întărirea sentimentului românesc. Ultimul descendent al acestei familii ca paroh al comunei, a dezvoltat o activitate remarcabilă pe teren bisericesc, cultural și național în agrul comunei noastre având o pregătire neobișnuit de solidă în acele vremuri : Bacalaureat de liceu, jurispr. și teologie sistematică. Despre activitatea lui se va vorbi mai pe larg la punctele referitoare ce vor urma.

9. Ctitori în sensul obișnuit în biserică răsăriteană, familii clăditoare și susținătoare de biserică, nu se cunosc. — Dacă de fapt pe ridicătura din apropierea comunei, cetățuia a avut biserică sau capelă atunci ctitorii acestei biserici au fost cu siguranță familiile nobile proprietare ale acestui ținut, dar nu se găsește nici o urmă în documente despre acest ctitorat. Dintre epitropi în sensul obișnuit în biserică ardeleană și bănățeană se remarcă activitatea unui epitrop cu numele Balea, care a trăit în timpul zidirii bisericii actuale (1804) și care câștigându-și merite în acțiunea pentru clădirea bisericii a și fost înmormântat lângă sf. Biserică în partea nordică de către altar.

10. Nu se știe, dar se spune că cu ocazia clădirii bisericii s'a pus la temelie într'o cutie o scrisoare comemorativă împreună cu o sumă de bani de metal.

11. Biserica a fost pictată la 1913/14 de către pictorul Ioan Ștefan, care este și astăzi un pictor de biserică în general cunoscut.

12. Biserica are un frumos iconostas de lemn cu trei rânduri de icoane și cu o sculptură bogată și frumoasă. Despre acest iconostas se susține, că datează chiar dela zidirea bisericii, dar se pare, că sculptura monumentală datează dintr'un timp mai târziu.

13. Biserica a fost renovată la anul 1862 când s'a făcut și actualul gard solid de cărămidă arsă și gratii de fier în jurul bisericii cu o poartă mare tot de fier pe care din gratii încovoiate stă anul renovării 1862. S'a mai renovat în interior și exterior la anul 1893 cu un arunc asupra credincioșilor făcut și incasat pentru 3 ani. Mai în urmă s'a renovat în anul 1913/14 cu care ocazie s'a și pictat. — Mai amintim că preliminarul bisericesc, al comunei din acest an a luat o sumă de 40.000 pentru renovarea exterioară a bisericii, care după posibilitate se va face în cursul acestui an.

În cursul anului 1928 s'a ridicat în turnul bisericii 3 clopote în locul celor rechizionate de stăpânirea apusă, 2 mai mici pe spesele corului bisericesc și unul cel mai mare pe spesele credinciosului Timoteiu Rotariu. Toate reparările au atins foarte puțin însăși construcția care este foarte solidă și ornamentica arhitectonică care este deosebit de solidă și frumoasă. Ultima reparație a fost făcută de către arhitectul Gheorghe Munteanu care fiind un cunoscut arhitect de clădirea bisericilor prin Banat, cred, că în calea acestui chestionar se vor aduna mai multe date despre el.

14. În podul cel mic al bisericii și într'o cutie mare de lemn se găsesc mai multe icoane vechi, pictate pe lemn pe diferite dimensiuni, cari pe vremuri au fost atârinate pe pereții bisericii și așezate pe iconostasele din tinda femeilor. Neavând eu pregătirea și cunoștințele speciale, nu am competența pentru a mă pronunța de proveniența și valoarea lor artistică, amintesc numai atât că unele dintre aceste icoane sunt cunoscute sub numirea de icoane turcești, și sunt pictate cu un amestec de culori puțin obișnuit în care dominează roșul, culoare preferită de turci. Sunt de părerea,

că atunci, când desfășurarea activității muzeului Bănățean va permite aceasta, ar fi bine, să vie aici o persoană competentă să vadă aceste icoane, tot asemenea și obiectele vechi amintite sub punctul 15.

15. Răspunsul ca și la punctul precedent 14.

16. Cărți vechi să reprezinte valoare istorică sau bibliofilă nu am găsit; cărțile vechi, ce se află în biserică sunt cărți de ritual în general întrebunțate în acele vremuri și aflătoare și în alte biserici. Am văzut unele însemnări pe cărți pe care însă nu le-am descifrat pentru că mă găsesc numai de câteva luni în calitate de preot în această comună.

Tot din această cauză n'am avut timp să scrutez mai amănunțit nici obiectele vechi și cărțile scoase din folosință, aflătoare în podul mic al bisericii.

17. Toate steagurile bisericii sunt de proveniență mai nouă. Rămășițe, mai bine zis petice din steaguri și odăjdii vechi se găsesc în cutia amintită. Amintesc aici că am auzit dela oamenii bătrâni că asemenea icoane obiecte, și cărți vechi etc. au fost în cantitate mare păstrate în podul bisericii dar cele mai multe s'au risipit și dispărut cu ocazia celor 2 renovări din urmă.

18. Am găsit un antimis vechi cu inscripția slovenă cu următorul conținut: „Arsenie al IV.-lea Patriarhul Peciului „al tuturor sârbilor al Bulgarilor, al celor de pe țărnul mării al Bosniei al celor de pe ambele maluri ale Dunării și a întregii Illyrii, Tip. Wiena 1743.

Sfințit prin episcopul Moise Putnic 1779.

Este interesant a aminti aici că atât, acest antimis tip. la anul 1743 cât și actualul antimis nou donat înainte cu câțiva ani de episcopul I. Papp, ambele sunt tipărite la Viena și au acelaș stil al icoanei.

19. Cele mai vechi matricole de nașteri și repositări aflătoare în Biserică sunt din anul 1779“.

20. În jurul sf. Biserici sunt mai multe morminte și cruci de piatră cu inscripții și fără inscripții dintre cari cele cu inscripții*azi încă legibile toate datează după anul 1804. — Sunt însă vre-o 2 cruci fără inscripție aproape cuundate în pământ cari pot data și de mai înainte; aici sunt îngropați preoții bisericii și membrii din familiile lor și epitropul amintit sub punct II. IX cu numele Balea.

21. Nu sunt.

22. " "

23. Actuala biserică a fost clădită conf. tradiției pe locul unei alte biserici tot spațioasă dar clădită din material de lemn așa numiți „stobori“, cu ocazia clădirii actualei biserici din materialul de lemn al vechei biserici s'a ingrădit cu un gard puternic întreg intravilanul aparținător bisericii, care gard a existat până la renovarea din 1862 și care gard îl reamintesc foarte bine mulți bătrâni ai satului. Înainte de acea biserică de stobori tradiția susține că a existat o altă biserică pe locul unde se găsește azi clădirea școalei conf. rom. Aici în jurul acestei clădiri cu ocazia săpăturilor se găsesc totdeauna rămășițe de cadavre omenești, la mici distanțe una de alta semn că a fost cândva cimitir și cunoscut fiind bine sistemul practicat atunci de a avea cimitirul în jurul bisericii (de unde provine și numirea păstrată până în ziua de azi a curții bisericii: Progada Bis.) întărește foarte mult ipoteza că în acest loc a fost cândva biserică. Cea mai veche biserică se susține că a fost pe ridicătura de pământ de lângă comună.

24. Biserica a fost vizitată în răstimpuri de obiceiunile vizitațiunii canonice. Dintre acestea mai însemnate sunt cea cu ocazia sfințirii Bisericii la anul 1862 și cea din 1889.

25. a) Conscriptiile vechi ale poporului dintre cari unele sunt copii de pe conscripții și mai vechi.

b) Circulariile vechi începând cu anul 1781 pe cari din motivele mai sus evocate nu le-am descifrat încă dar în cele câteva descifrate până acum am găsit multe momente interesante caracteristice pentru acele vremuri.

26. Este cuprins în punctele anterioare.

III. ȘCOALA.

27. În comună sunt următoarele școli :

1. Școală primară de stat, română, cu 2 puteri didactice.
2. Școală primară de stat, secția germ., 2 puteri didactice.
3. Școală conf. sârbă preotul fiind și învățător.

În cele ce urmează voi răspunde numai cu privire la întrebările puse pentru școala conf. din motivele evocate la punct II 7.

Actuala școală primară de stat română este găzduită în două clădiri și adecă : clădirea fostei școli de stat maghiare și clădirea fostei școli conf. rom. Școala conf. rom. a fost susținută până la statificarea școlilor, acum 8 ani, de către comuna bisericească ort. rom.; actuala clădire a școlii conf. a fost clădită cca la 1860, având 2 sale de învățământ înainte de clădirea și școala cu o singură sală de învățământ, a fost găzduită în actuala locuință a învățătorului. Școala conf. română a existat cu siguranță și înainte de anul 1800 ceiaș se poate constata din circularele de atunci, cari nu ar fi fost copiate în reg. circulariilor de atunci dacă nu ar fi existat școala.

28. Cel mai vechi învățător despre care se știe, a fost Ilie Dascălu („Dascălu” probabil a fost numai poreclă”) cca la anul 1848 i-au urmat Ion Moțu sau Moțica apoi Augustin Petru și Iosif Gomboș ca colegi contemporani pela a. 1870—80, apoi Alexandru Sandu începând dela cca. 1887 Traian Brătescu și alții, în timpurile cele mai noi. Dintre aceștia o activitate mai pronunțată a desvoltat Augustin Petru care a muncit neobosit pentru trezirea sentimentului românesc pentru independența ierarhică a bisericii române și cu ocazia procesului pentru desfacerea bisericilor locale a adus chiar jertfe materiale. Alt muncitor devotat îi agrul cultural național în comuna noastră a fost Alexandru Sandru dela care provine în mare parte actuala generație de cântăreți bisericești.

29. Arhiva școlii este absolut lipsită nu numai de documente și scrisori vechi, dar chiar și de acelea de cari generația actuală ar avea nevoie.

IV. ASOC. CULTURALE, REUNIUNI DE CÂNTĂRI.

30. *Casa națională* cu clădirea frumoasă de lângă biserică, zidită în anul 1925, Reuniunea de lectură germ. I, Reuniunea de lectură germ. II, Reuniunea meseriașilor. Actuala casă națională s'a format din fosta soc. de lectură română carea fost pe vremuri găzduită într'o clădire a sf. biserici :

S'a înființat pela anul 1900 prin stărunele parohului Alexandru Crăciunescu cu îndigările și îndrumările primite dela marele român Vichentie Babeș cu carele preotul Crăciunescu stătea mereu în corespondență prietenească. Deosebită activitate a mai depus la înființarea acestei societăți un alt mare român, prea merituosul fiu al acestei comune *Emanuil Ungureanu*, de a cărui nume se leagă de altfel înființarea societăților de lectură pe întreg Banatul.

Din această soc. de lectură s'a format apoi în timpurile mai recente casa națională care s'a mutat în noul locaș unde s'a transportat și arhiva și biblioteca soc. de lectură.

31. Reuniunea de cântări și corul bisericesc ort. rom. în actualele cadre există numai de vreo câțiva ani ; statutele sunt înaintate spre aprobare, și așteptăm să fim recunoscuți ca persoană juridică. Înainte de această organizare au existat coruri țărănești din timpurile cele mai vechi, cari însă au fost conduse de persoane nepregătite pentru aceasta, conducătorul a învățat cântările din auz și tot așa le-a instruit pe 2 sau 3 voci. Deodată cu întemeierea soc. de lectură preotul Crăciunescu înființează și o organizație formală de cor bisericesc. Preotul Crăciunescu pe lângă calitățile înșirate cu altă ocazie mai avea și un prețios talent muzical fiind cunoscător bun al notelor, dibaciu pianist având, chiar compoziții proprii, între cari o liturgie pentru cor mixt pe 4 voci. El a înființat și instruit bine un cor mixt pe 4 voci pe care însuși îl conducea în vremurile când, fiind mai mulți preoți la această biserică, se putea substitui în serviciul bisericesc, prin careva coleg al său. Pentru a înțelege situația trebuie să notăm aici, că în acelea vremuri se făcea serviciul alternativ în sf. Biserică ; câte 1—2 săptămâni românește și apoi 1 săptămână sârbește și este interesant că adeseori

colegul liturgisitor in limba slovenă il înlocuia făcând serviciul românește. Mai târziu numărul preoților se reduce la 2, unul pe „partea românilor” și altul pe „partea sârbilor” și apoi în urma animozităților colegul sârb Nicolici recte Nicolinu, de origine tot român, nu l-a mai substituit și activitatea corului pentru un timp se sistează. Mai târziu venind aici ca învățător Traian Bratescu un bun notist și conducător de cor, reînființează corul și il instruiază după partituri căpătate de la maestrul Vidu, bucăți de Muzicescu, Varubchienschy etc. dar nu mai mult ca și cor mixt ci numai ca cor bărbătesc. După îndepărtarea lui Brătescu din comună corul așa zicând tânjește sub conducerea unor conduători cari știau numai să dirigeze bucăți deja instruite dar nu se pricepeau la instrucția unor bucăți noi. Pe la anul 1908/9 corul reinvie pentru o scurtă vreme iarăși ca și cor mixt sub conducerea inv. Ignație Raica (actualul diacon ceremonial la Episcopia Arad). În timpul războiului corul funcționează slab condus de către un corist mai vechi. La anul 1924 s'a pus temelie actualului cor cu numirea de mai sus, care funcționează spre mulțumirea tuturor, de prezent cu cca 60 membrii cor mixt și cor bărbătesc. Veniturile frumoase realizate până acum de peste 100.000 Lei le-a întrebuințat pentru cele mai frumoase scopuri cari sunt înzestrarea cu mobilier a casei naționale, facerea unei tribune cu sistemul de platformă treptată în podul din sf. biserică și apoi cea mai frumoasă și însemnată donație amințită deja, procurarea alor 2 clopote pentru sf. biserică.

32. Actualul conducător este Timotei Fanu mecanic diplomat în vârstă de 30 ani, cari a învățat cunoștința notelor mai mult din sârguință particulară și este un dirigent dibaciu conștincios devotat și jertfitor.

33. Marele român și luptător neînfricat pentru realizarea idealurilor noastre naționale bisericesti, avocatul *Em. Ungureanu* este fiu al comunei noastre. Cadrele sunt prea mici pentru a putea fixa aici uriașul efort, adus de *Em. Ungureanu* la clădirea culturală, națională și bisericască a Banatului. Astăzi încă ca octogenar stă neclintit la postul de sublimă datorie, ce și a impus ca activitate a vieții sale, lucrează, scrie, muncește neobosit și este și astăzi încă un bogat izvor de nobile îmbolduri sufletești pentru generația de azi. ¹⁾

La timpul său în necesara perspectivă istorică, desigur că i-se va deschide o pagină de adâncă recunoștină în istoria culturală a Banatului, iar datele pentru complectarea acestei pagini le vor aduna cei competenți în cadrele unor volume care intrec mult modestele cadre ale unui chestionar. Un alt fiu al comunei cu o rodnică activitate pe teren cultural național bisericesc a fost parohul *Alexandru Crăciunescu* despre care am vorbit în repețite rânduri în acest răspuns.

V. ANTICHITĂȚI.

Vezi răspunsul la acest chestionar înaintat de notarul comunal din Satchinez, către Pretura Vința sub Nr. 576 din 8 Mai 1928.

ETNOGRAFIA.

Vezi la capitolul precedent.

VII.

Vezi la capitolele precedente.

VIII.

43. Nu poate fi lipsit de interes faptul că pe întreg teritoriul comunei noastre, unde se fac săpături, clădiri de case etc. pe tot intinsul, foarte des s'au găsit morminte cu oseminte omenești.

¹⁾ „Răspunsul” a fost trimis cu puțin înainte de moartea lui *Em. Ungurianu*. N. R.

Trebue să mărturisim că este o simțitoare pierdere pentru acțiunea culegerii datelor istorice, că intelectualii cu oarecare competență, n'au dovedit în cazurile acestea destul interes, astfel ceace voi relata mai jos se bazează mai mult pe povestirile localnicilor. S'au găsit morminte în pământ galben, care știu este că este un element bun conservator, unde cadavrele erau culcate orizontal și s'a găsit lângă ele vase de lut cu grâu sau fasole. Proveniența acestor cadavre pare a fi mult mai veche de cât era ocupațiunii turcești.

S'au găsit apoi morminte tot cu situația orizontală a cadavrelor în partea nord-vestică din hotarul comunei în locuri unde din memoria omenească au fost totdeauna vii și grădini. La cadavrele femești s'a găsit cordon de mătase în păr, inele pe degete, și monete de metal puse în coșciug. Aceste cadavre verosimil provin sau din membrii familiilor nobile proprietare în comuna noastră sau din familiile de țărani înstăriți cari și-au ales locul de înhumare nu în cimitirul comun ci pe proprietățile lor, special vii și grădini. S'au găsit apoi morminte cu situația verticală în picioare, cu fața către răsărit a cadavrelor. Fiind acesta ritul de înhumare al mohamedanilor, aceste morminte au fost probabil turcești. Cu ocazia clădirii liniei ferate Timișoara—Valcani, care trece prin hotarul comunei noastre, s'a găsit la un loc în direcția Nord-Est, un număr mare de cadavre înhumate deodată și la un loc. Din oseminte s'a constatat că sunt cadavre de bărbați și în groapa comună s'au găsit arme vechi (nu cu sistem de explozie) șele, verigi de fer dela frâne (zăbăluțe) etc. Cu rezervă imi exprim părerea că acest mormânt comun poate proveni din îngroparea la un loc a celor căzuți cu ocazia vreunei lupte date în apropierea comunei noastre. Cu durere trebuie să comunic, că nu am găsit nici unde obiecte găsite prin aceste vechi morminte

Din punct de vedere istoric al luptei seculare pentru conservarea elementului și sentimentului românesc în aceste ținuturi prezintă interes tendința și acțiunea sistematică de desnaționalizare a românilor desvoltată de ierarhia sârbească și felul cum preoții cu sentimente pronunțat românești au știut să parieze această acțiune de subminare. În matriculele cele mai vechi existente în comuna noastră nu se găsesc urme despre prezența mai pronunțată a elementului sârbesc. La începutul secolului XIX tipăriturile matricolelor sunt făcute în limba română totasemenea toate înregistrările făcute de toți preoții sunt în limba română; numele celor induși se scrie fără denaturări, într'o neoașă românească. În reg. circulariilor preoții copiază circularele primite probabil în limba sârbă — într'o bună limbă românească. Nu se găsește nici unde nici o urmă, că în acele vremuri să se fi servit vreodată serviciile divine în limba slovenă. Asemenea și conscripțiile din acele vremuri cu numele de familii și cu toate inducerile sunt făcute românește.

Matriculele cu incepere dela anul 1831 sunt redactate în limba sârbă, numele de familie sunt schimonosite și denaturate care azi produce ilaritate și resens. Căciunescu=Crăciunovici, Popa=Popovici, Mocan=Mocanovici, Sobotolean=Sobotleanovici etc. chiar și preoții sunt forțați să-și scrie numele împoțonate cu aceste sufixe cu ajutorul cărora sârbii credeau că vor putea să radieze existenta etnografică a românilor din aceste ținuturi. Este absolut sigur că această schimbare s'a putut produce numai în urma unui ordin circular mai mult ca sever al episcopiei sârbești prin care se va fi pus în vedere preoților cele mai strașnice măsuri disciplinare în caz de neconformare.

Acest period de sugrumare a simțului românesc durează (în com. noastră) până la anul 1845, era așa numitei „deșteptări naționale ungurești”. Mai mult ca sigur urmează iarăși un ordin nou, venit acum din altă parte și nu dela erarhia sârbească prin care, deodată cu trimiterea tipăriturilor necesare, se ordonă purtarea matricolei în limba maghiară și înscrierea numelor de botez înlocuit probabil după un tablou oarecare cu nume ungurești. Este interesant că toți preoții din acele vremuri trebue că au știut bine ungurește, au cunoscut gramatica și ortografia ungurească, pentrucă poartă matriculele într'o ungurească ireproșabilă. Dar este și mai interesant că acești preoți mântuiți de odiosul ordin al erarhiei sârbești din 1831 poartă în secret pe lângă matriculele ungurești și matricole românești scriind iarăși numele de familie într'o formă original românească. Această epocă durează până la anul 1849. De aici încoaci matriculele se poartă când românește când sârbește, iar cca dela anul 1870 se observă o pronunțată deosebire între sentimentele preotului ce se ținea a fi pe partea românilor și a aceluia din partea sârbească. Preotul Crăciunescu nu numai

că poartă matricolele în limba română dar face inducerile cu caractere latine. pe când colegul său preotul Nicolici, de origine tot român, (Nicolinu) se vede că se atașase puținilor sârbi și conduce matricolele în limba slovenă și cu caractere cirile. Aceste frecări avură ca urmare acțiunea de despărțire, mai binezis scoaterea sârbilor din biserică străbună. Această acțiune a rezultat procesul purtat de comuna bisericăscă Sat-chinez, între cele dintâiu cum am spus la alt loc, înainte încă de aducerea legii referitoare de despărțire, care proces s'a încheiat la anul 1888 rămânând străvechea biserică românilor, iar sârbii primind partea competentă lor în raport cu numărul sufletelor și zidindu-și altă biserică.

În această acțiune de despărțire rolul preponderant de muncă l'au avut Al. Crăciunescu preot, av. Em. Ungureanu, inv. Petru Augustin și familiile Ungureanu, Popoviciu, Ștevin, Duțin și Avram din comuna noastră.

Satchinez, la 5 August 1928.

Eugeniu Crăciunescu
preot.

